

Kondorosi Ferenc

A biztonság változásai és a Blackwater szindróma kérdése

1. A biztonság új filozófiája

A biztonságra való törekvés az emberek alapvető és elemi igénye, a szükségletek rangsorában a legfontosabb értékek közé tartozik. A biztonság azonban időben és térben is állandóan változó, összetett és egyes elemeiben is összefüggő fogalom. Nagyrészt függ attól, hogy egy adott korban, adott körülmények között észlelik a kockázatokat, fenyegetettségeket a döntéshozók, de attól is, hogy mit tekintenek egyénileg és állami eszközökkel védendő, preferált értékeknek.

Az államok legrégebb és legalapvetőbb funkciója közé tartozik az adott határokkal körülvett terület és az ott élő lakosság életének, életfeltételeinek védelme. A hatalom gyakorlásának egyik legfontosabb célja és legitimitásának alapja egy adott közösség biztonságának fenntartása. Ezért hagyományosan a biztonság fogalma a nemzetközi kapcsolatokban az államok területi épségének biztonságát, a katonai biztonság kérdéseit foglalta magában.

Ma a biztonság „vitatott koncepció”. Ezzel a megállapítással a biztonságpolitikával foglalkozó szerzők többsége egyetért. Egyetértenek abban is, hogy a biztonság fogalmába beleértendő az alapvető értékek sérelemtől való mentessége (úgy az egyének, mint a csoportok tekintetében), azonban az már vitatott, hogy az elemzés középpontjában az egyéni, a nemzeti, vagy a nemzetközi biztonság álljon. A hidegháború időszakában a legtöbb, e témában született tanulmány a nemzeti biztonság ideáját helyezte előtérbe, amelyet jellemzően katonai terminusokkal közelítettek meg. Az érdeklődés középpontjában – mind a tudományos, mind a politikai megközelítés tekintetében – azok a katonai adottságok, képességek álltak, amelyeket az államnak annak érdekében kellett fejlesztenie, hogy a vele szemben fölmerülő fenyegetéseket hathatósan kezelni tudja. Manapság e megközelítést sokan etno-centrikus és túlságosan szűken definiált mivoltára hivatkozva kritizálják. Számos szerző érvel

amellett, hogy a szűklátókörű nemzeti biztonságot fel kell váltania egy más megfontolásokat is magában foglaló biztonság-konceptciónak. Barry Buzan a „People, States and Fear” című tanulmányában egy olyan biztonság-felfogás mellett teszi le a garast, amely politikai, gazdasági, társadalmi, környezeti, valamint katonai aspektusokat egyaránt magában foglal, továbbá szélesebb nemzetközi terminusokkal meghatározott. Buzan szerint „a biztonság tekintetében a fejtegetések tárgya a fenyegetettségtől való szabadságra törekvés. Amennyiben e vita a nemzetközi rendszer kontextusában bontakozik ki, úgy a biztonság az államok és a társadalmak azon képességére vonatkozik, hogy hogyan tudják fenntartani független identitásukat és funkcionális integritásukat”¹. Buzan munkája érdekes és fontos kérdéseket vet föl a tekintetben, hogy vajon a nemzeti és a nemzetközi biztonsági megfontolások kompatibilisek lehetnek-e, és hogy az államok a nemzetközi rendszer jellemzőinek tükrében vajon képesek lennének-e jóval kooperatívabb nemzetközi és globális terminusokban gondolkodni.

A nemzeti és a nemzetközi biztonság közötti lényeges különbségek elsődleges fontossággal történő hangsúlyozása azonban nem minden biztonságpolitikai kutató szerint megfelelő megközelítés. Vannak ugyanis, akik azzal érvelnek, hogy az államra és az államközi viszonyokra helyezett hangsúly nem veszi

*A Blackwater „a nemzetközi digitális enciklopédiák szerint számos jelentése mellett az afrikai maláriára is utal. Így hívták azt a magánbiztonsági szervezetet az Egyesült Államok kormánya Irakban alkalmazott. Eric Prince, a Blackwater alapítója szerint az európai államok a következő tizenöt évben egyre jobban rá lesznek szorulva az olyan, háborús övezetekben kormány megbízásból dolgozó biztonsági cégek szolgáltatáira is, mint az övé volt, mielőtt 2010-ben eladta. Úgy véli, akár már most őriztethetné a határt a magyar kormány egy ilyenrel. A volt tengerészgyalogossal könyve magyar kiadása alkalmából Kósa András beszélgetett. (<http://vs.hu/kozelet/osszes/hamarosan-europaban-is-eljon-a-maganhadseregek-ideje-1112#!s1>)

¹ B. Buzan: People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies, Amszterdam, ECPR 191. o.

figyelembe kellően a világpolitikában – különösen a hidegháború befejeződésével – bekövetkezett alapvető változásokat. Néhány szerző számára a – jelenlegi világunkat jellemző – integráció és fragmentáció párhuzamos folyamata azt jelenti, hogy jóval nagyobb figyelmet kell fordítani az úgynevezett „társadalmi biztonságra”. E nézőpont szerint a növekedő integráció – például az olyan régiókban, mint az Európai Unió – alapjaiban változtatja meg a klasszikus nemzetállamokon alapuló politikai rendet. Ezzel párhuzamosan a különféle államok fragmentációja – mint a Szovjetunióé, vagy Jugoszláviáé – új problémákat termeltek ki, különösen a határok, a kisebbségek, valamint a rendező ideológiák tekintetében, és mindezek együttevén fokozódó regionális instabilitást eredményeztek. Ez vezetett ahhoz a felfogáshoz, amely szerint a biztonsági elemzők figyelmének középpontjába az államok helyett inkább az etno-nacionális csoportoknak kell kerülniük.

Ugyanakkor mások azzal érvelnek, hogy a nemzeti és a nemzetközi biztonságra helyezett hangsúly kevésbé helyénvaló az embrionális állapotban lévő globális társadalom poszt-hidegháborús korszakának fejlődésében. Hasonlóan a társadalmi biztonságot hangsúlyozó teoretikusokhoz, ők is a nemzetállamok fragmentációjára mutatnak rá, azonban érveik szerint nem az etno-nacionális szinten kellene a társadalomra nagyobb figyelmet fordítani, hanem a globális társadalomra. Ezen szerzők véleménye szerint a jelenlegi trendek egyik legfontosabbika a globalizáció széles körű kibontakozása. Úgy tartják, hogy e folyamat új kockázatokat és veszélyeket is magával hoz. E körbe pedig olyan új kockázatok tartoznak, mint például a nemzetközi terrorizmus, a globális pénzügyi rendszer összeomlásának lehetősége, a globális felmelegedés, valamint a nukleáris balesetek veszélyei. Mindezek a biztonságot az egész világra kiterjedően képesek veszélyeztetni, és olyan problémákként tekintünk rájuk, mint amelyek erőteljesen kívül esnek a nemzetállamok ellenőrzésén. Meggyőződésük szerint e problémákat eredményesen csak a globális közösség együttes fellépése képes kezelni.

Más, globalizációról író szerzők az új biztonsági kérdések

tekintetében az állam átalakulására, valamint az új évszázad első éveire helyezik a hangsúlyt. A 2001. szeptember 11-i események következményei, valamint az ezt követő erőszak új korszaka fényében Jonathan Friedman szerint olyan világban élünk, ahol „a vertikális és a horizontális, valamint a nemzeti és az osztály polarizáció erőszakossá, és ahol az erőszak sokkal globalizáltabbá, ugyanakkor fragmentáltabbá is vált”². Ez pedig már nem az államok közötti háború, hanem azon szub-állami konfliktusok kérdése, amelyek globálisan szervezettek és finanszírozottak, és amelyekben az államok csupán a szereplők egyikévé váltak a nem-állami szereplők mellett. E felfogás képviselői számára a 2001. szeptember 11-ét követő korszak egy új és különösen veszélyes periódus a világtörténelemben.

A biztonsági és biztonságpolitikai kérdések a legutóbbi évtizedekig katonai, védelmi kérdésként jelentek meg a társadalmi gondolkodásban és az állami feladatok között. Az államok és népességük biztonságának garanciáját hosszú ideig domináns módon a katonai védelmi képességekkel azonosították. Ez azzal függött össze, hogy a fenyegetettség területfoglalás formájában jelent meg, amellyel szemben a leghatékonyabb védelmet a katonai erő és az egyre fejlődő haditechnikai eszközök jelentették. A történelem során a nemzetközi rendszerben a terjeszkedő hatalmak katonai erejük révén gyakoroltak olyan fenyegetést a gyengébb államokra, amellyel azok elveszítették területüket, gazdasági erőforrásaikat, emberi értékeket és javakat, végső esetben teljes állami szuverenitásukat és létüket. Ezért az államok saját biztonságuk védelmében fegyveres erejüket, hadseregüket erősítették és gazdasági erőforrásaik jelentős részét fordították hadi kiadásokra.

A felismert biztonsági tényezők köre a 20. század végéig lényegében nem változott, az adott ország területi épségnek, szuverenitásának, a lakosság felhalmozott javainak védelmét jelentette minden külső fenyegetéssel, támadással szemben. A haditechnika fejlődése, a tömegpusztító fegyverek megjelenése és a

² Jonathan Friedman: *Globalization and Violence*, Vol.3: *Globalizing War and Intervention*, London, Sage Publication, 2006.

hatalmas világháborús veszteségek rávilágítottak a kölcsönös bizalmatlanság légkörének és az országok közötti konfliktus kizárólagos katonai kezelésének tarthatatlanságára. Ebből a felismerésből fakadt a kollektív biztonság gondolata, vagyis egy olyan stabilabb, kiszámíthatóbb nemzetközi környezet megteremtése, amelyben csökkenthető az államok közötti konfliktusok esélye. Ez a szándék vezetett a Nemzetek Szövetsége, majd a II. világháború után az ENSZ magalakításhoz.

A nukleáris fegyverek kifejlesztése és felhalmozódása azonban alapvető változást jelentett, mind a katonai biztonság primátusnak, mind a biztonság fogalmának értelmezése és tartalma vonatkozásában. Nyilvánvalóvá vált, hogy az atomfegyverek alkalmazása minden eddiginél nagyobb pusztító hatásuk miatt nem jelentene megoldást egyik fél biztonságára sem. Ez a felismerés vezetett arra, hogy a nagyhatalmak tárgyalni kezdjenek egymással a fegyverzet korlátozásáról és az 1970-es évektől egyre inkább előtérbe került a konfliktusok megoldásának diplomáciai szükségessége, a nemzetközi párbeszéd formáinak és intézményeinek kifejlesztése. Az egyre dinamikusabbá váló tárgyalások a fegyverzetcsökkentés és katonai kérdések mellett már olyan problémák felszínre kerülését is elősegítették, amelyek túlmutattak a katonai biztonság körein. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ; az ún. helsinki folyamat) a 70-es évek közepén nagy előrelépést jelentett annak felismerésében, hogy a biztonság összetett fogalom, a biztonságot fenyegető veszélyek megváltoztak és differenciáltabbá váltak.

Gyökeres változás következett be a biztonság értelmezésében a hidegháború befejezése után. A katonai tömbök szembenállásának megszűnésével csökkent a nagy háború veszélye, ezzel egyidejűleg a kilencvenes években felgyorsult a világgazdaság globalizálódása, a termelési és piaci viszonyok világméretű liberalizációja. A tőke, az áruk, szolgáltatások, a munkaerő és információ szabad áramlása mellett felerősödtek az országok közötti függőségi viszonyok. Ezek olyan új problémákat és a biztonságot fenyegető új tényezőket is felszínre hoztak, amelyek korábban nem,

vagy hatását, nagyságát tekintve alacsony intenzitással, az államok és az egyes emberek biztonságát kevésbé fenyegető módon jelentek meg. Ilyenek az egyre nagyobb mértékű nemzetközi bűnözés, a kábítószer és illegális fegyverkereskedelem, a pénzmosás, az embercsempészet, vagy olyan globális környezeti problémák, mint a klímaváltozás, a hulladékkezelés, a szennyezés kibocsátás, vagy az ivóvízkészletek, az energia és nyersanyagforrások szűkülése.

2001. szeptember 11. után a nemzetközi biztonsági rendszer gyakorlatilag *kettéhasadt* a tradicionális 20. századi, államközponturn védelmi szisztémára és a 21. századi, államszint alatti és államok felett átnyúló biztonsági rétegekre. A globális stratégiai kettészakadás magával hozta *a nemzeti és nemzetközi konfliktusok, a külső és belső biztonság, illetve a nemzeti és társadalmi biztonság közötti különbségek* erodálódását. Az új fenyegetések világában már nemcsak az állam, hanem a nem állami szereplők (szélsőséges csoportok, félkatonai szervezetek, terroristák, nemzetközi bűnözők, drokkereskedők, hadurak, stb.) is rendelkeznek modern arzenállal. Emiatt nehéz a polgárháborús helyzeteket, a terrorizmust, a tömegpusztító fegyverek proliferációját, a gazdasági erőforrásokért folyó harcot csak állami, vagy regionális méretekben kezelni. Ezek a fenyegetések már nemcsak az állami szuverenitást, hanem egész társadalmak, régiók, civilizációk biztonságát veszélyeztetik, s válnak a nemzetközi stabilitást befolyásoló tényezővé.

A 21. századot *háromféle háború, a modern, a posztmodern és premodern kombinációja* jellemzi. A modern háború az államok közötti hagyományos hadviselést jelenti, amelyet a rivális országok fegyveres erőinek szárazföldi, légi és tengeri összecsapása jellemez. A posztmodern háborúk ezzel szemben a nyugati kozmopolita nézeteket tükrözik vissza a korlátozott háborúról (veszteségkorlátozó, „high-tech” hadviselés), a béke megerősítéséről és a humanitárius katonai intervenciókról. Ennek modellje az 1999-es koszovói háború volt. A posztmodern háború létrehozta saját antitézisét, a nyugati társadalmak ellen irányuló aszimmetrikus hadviselést (beleértve a tömegpusztító fegyverek esetleges alkalmazását), amit *premodern háborúnak* hívunk. A

premodern háború (a korszerű háború kezdetleges formája) az állami szint alatti és az államokon átnyúló hadviselési formák egyvelege, amelyet a nemzeti identitás, az extrémizmus és a partikularizmus hagyományos politikája alapján vívnak. Sajátossága, hogy a céljai érdekében kihasználja az etno-politikai konfliktusok előnyeit, és haderejét általában a nem állami szereplőkből toborozza. A premodern háborúk sok tekintetben egyfajta kulturális lázadást jelentenek a nyugati liberális filozófia ellen, és tudatos elutasítását jelentik azoknak az univerzális értékeknek, amelyeket az amerikai és európai társadalmak képviselnek. A világ a korai 21. században egy olyan korszakba lépett be, amelyben a klasszikus államok közötti háború *kiegészült* a nem állami szereplők határnélküli fenyegetéseivel, konfliktusaival, harcmódjaival. Az állami szint alatti és az államhatárokon átnyúló „hadviselők” éppen úgy tudják használni korunk új technikai vívmányait, mint a hadviselés „hagyományos” szereplői. A nem állami szereplők kivédhetetlen csapásokat mérhetnek bármely országra, társadalomra. A nyugati országokat többé nem egy másik állam katonai intervenciójának veszélye fenyegeti, hanem társadalmaik ellen irányuló terrorista támadások. A transzatlanti térség államait nem külső katonai támadások veszélyeztetik, hanem az állami, gazdasági és társadalmi intézmények, valamint a kritikus információs infrastruktúra ellen irányuló aszimmetrikus fegyveres akciók. A nemzeti biztonság egyre inkább ezen intézményrendszerek *belső védelmétől* függ.³

Mindezek jól mutatják, hogy a mai nemzetközi viszonyok között a biztonság külső és belső összetevői már nem választhatók el egymástól, sőt napjaink biztonság- és kockázatfelfogásában már egyre inkább helyet kap az egyes embert, embercsoportokat, mint a biztonság alanyát tekintő nézet.

A biztonságnek az állam szintjén történő vizsgálatát a

³ Szemes Zoltán: Katonai kihívások a 21. század elején. Hadtudomány, 2005. 4. sz. Forrás: http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/4/2005_4_5.html

nemzetközi kapcsolatok elméletének politikai realista irányzata hangsúlyozza. Ez az irányzat az államok viszonyát konfliktusosnak és ebből következően a háború veszélyét állandónak tekinti. Fontosnak tartja az állam erős katonai képességének fenntartását, mert a biztonsági fenyegetésekkel szemben minden államnak a saját erejére kell támaszkodnia. *Az államoknak hagyományosan három fontos eszköz állt rendelkezésére a nemzetközi rendszerben kitűzött céljaik eléréséhez: a diplomácia, a gazdasági potenciál és a katonai erő.* A háborúk története – mindenekelőtt a két világháború – azonban bebizonyította, hogy egyoldalúan, katonai eszközökkel nem érhető el a biztonság. Ez a felismerés vezetett a kollektív biztonság koncepciójához és a nemzetközi biztonság intézményrendszerének kialakulásához. A nemzetközi biztonság koncepciójában és gyakorlatában az a felismerés tükröződik, hogy a biztonság területén az államok kölcsönösen függenek egymástól, csak együttműködve képesek fenntartani a közös biztonságot.

2. A migráció mint halmozott biztonsági deficit-forrás

A 21. század hajnalának legnagyobb, Európát érintő biztonsági kihívása az a migránshullám, amelyet új népvándorlásnak is lehet nevezni. A befogadó területek számára a migrációs hullámok a gazdasági előnyök mellett biztonságpolitikai kockázatokkal járnak. A bevándorlás a fejlett országok elöregedő társadalmaiban biztosíthatja a gazdasági-szociális fenntarthatóságot, azonban konfliktusforrást jelenthet ennek ütközése a nemzeti identitás fenntarthatóságával.⁴ A globalizálódó világban a megfelelő keretek közé szorított történelmi migrációkkal szemben az eltérő vagy éppen gyökeresen más kultúráknak és identitásformáknak elkötelezett idegen népesség befogadása – a nagyságrendi arányok, a beavatkozást, a hazai feszültségek importját sem kizáró anyaországi kapcsolatok vagy egyéb körülmények függvényében –

⁴ Szabó A. Ferenc: Fenntartható fejlődés és demográfiai problémák. Nemzet és Biztonság, 2008. 4. sz. 38-47. o.

különböző konfliktusforrásokat rejt magában; kiszámíthatatlan kísérőjelenségei, rosszul kalkulált kihatásai destabilizáló tényezővé válhatnak. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a multietnikus régiókon belül fellépő természetes, nem a migrációból, hanem az eltérő termékenységi rátákból adódó demográfiai arányeltolódások is etnikai feszültségekhez és konfliktushoz vezethetnek a népességcsoportok között.⁵

A nemzetállamok gyakran szuverenitásukat veszélyeztető elemnek tekintik a migrációt. A globalizáció korában az államok várják ugyan a tőke és a szakértelem beáramlását az ország gazdasági helyzetének jobbítása érdekében, viszont visszautasítják az emberek ezzel szükségszerűen együtt járó betelepülését.

A népességrobbanás és a népesedési válság kezelése egyaránt jelentős kihívás az érintett övezetek szociális és biztonságpolitika-formálása számára. Bár ez adminisztratív síkon egyedi állampolitikák színterén jelentkezik elsődlegesen, a cselekvés csak többoldalú összefogással, közös válságmenedzseléssel vezethet eredményre. A fejlett (nyugati) országok számára ezzel kapcsolatban elháríthatatlan, egyszersmind meglehetősen kényes feladat egyrészt a fenntartható fejlődést veszélyeztető népességcsökkenés (aminek munkaerőpótlásául fogadják a más kontinensekről áramló, gyakran posztkoloniális népfelesleget), másrészt a kívánnál magasabb számú, egyúttal politikai menekült-tömegeket is magába foglaló beáramlás, az integráció során keletkező társadalmi feszültségek kezelése. Európának – vezető államainak és közös EU-szinten is – fel kell készülnie arra, hogy a feléje irányuló migráció övezeteinek hathatós investíciós és technológiai segítséget nyújtson a demográfiai túlszaporulatot kompenzáló gazdasági fejlesztéshez. A segítségnyújtás megtérülő befektetésnek bizonyulhat a migrációs

⁵ Adam, Rudolf: Demographie und Sicherheit [...] im Zeitalter der Globalisierung. = Internationale Politik, 2006. Jg. 12. no. 24–32. p. Ismerteti: Komáromi Sándor: Demográfia és biztonságpolitika a globalizálódó világban. Forrás: http://www.hhrf.org/kisebbskutatas/kk_2007_02/cikk.php?id=1501

roham fékezése szempontjából, ezen felül az ott található nyersanyagforrások közös hasznosítását is szolgálja.⁶

3. Európai Blackwater: igen/nem

A spontán gazdasági migráció megfelelő keretek közé szorítása mellett azonban az egyes államoknak külön-külön, illetve a nemzetközi közösségnek együttesen fel kell készülniük az ellenőrizhetetlen, kiszámíthatatlan migráció kiváltó okainak és kísérőjelenségeinek kezelésére is.

A migráció okozta sokfajta kockázat felszámolása, hatástalanítása elképzelhetetlen a migránsveszély kezelése nélkül. A freiburgi elemző cég, a SAT szerint migránsügyben öt forgatókönyv lehetséges Németország számára. A legbizakodóbb előrejelzés szerint „csak” 1,8 millió migráns fog 2016 végéig az országba érkezni, a legpesszimistább viszont 6,4 millió bevándorlóval számol, ami a gazdaság összeomlásához vezethet. A szakemberek a víz áramlásához hasonlították a bevándorlók Németország felé nyomulását. Hiába sikerült lezárni ugyanis a Törökország felől vezető útvonalat, a migránsok fognak találni maguknak.

A közbiztonsági, határvédelmi, regisztrációs, hírszerzési, bűnüldöző feladatokat kell ellátni Európa védelmében. Alkalmazható-e Európában a Blackwater-szindróma? Használható-e magánvállalkozás ilyen célokra – nem mond-e ez ellent a hagyományos és ma is elő szuverenitás felfogásnak? Megkímélnénk magunkat az Európa egységéről kialakult viták újabb fejezetétől. Az tisztán látszik, hogy a migráns-kérdés megoldására az Európai Unió nem volt és nincs is felkészülve. A nemzeti haderőkből és rendészeti szervekből rekrutálható valami fajta Európai Unió haderő, ennek

⁶ Adam, Rudolf: Demographie und Sicherheit [...] im Zeitalter der Globalisierung. = Internationale Politik, 2006. Jg. 12. no. 24–32. p. Ismerteti: Komáromi Sándor: Demográfia és biztonságpolitika a globalizálódó világban. Forrás: http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2007_02/cikk.php?id=1501

működése azonban számos kérdést vet fel. Ki irányítaná, mi lenne a viszonya a nemzeti kormányokhoz és a nemzeti hadseregekhez, rendészeti szervekhez. Európai méretben indokoltnak tartjuk egy ilyen egységes magánhadsereg, magánszervezet létrehozását és megbízását Európa megvédésének érdekében.

Magyarország számára ezt a megoldást nem ajánljuk, Magyarországnak van hatékony, a társadalom által elismert, megbecsült hadserege, rendőrsége, polgárőrsége. Ezek a szervezetek a társadalom támogatását élvezik, működésükben nincs olyan deficit amely jelenleg indokolttá tenné magánszervezetek alkalmazását, felhasználását. S ami még fontos: igaz, hogy a hadsereg fenntartása egyre drágább lesz és bevetése mindenkor politikai kontrollhoz kötött, de ez a kontroll a demokrácia kontrollja.

